

JIŘÍ KAMEN

*Netradiční
a zábavná procházka
po rakouské metropoli
ve stopách Čechů,
Židů a Němců
z Čech.*

Češi patří k Vídni

ANEB TŘICET DVA VÝPRAV DO VÍDNĚ
V ČESKÝCH STOPÁCH

MLADÁ FRONTA

J I Ř Í K A M E N

Češi patří k Vídni

ANEB TŘICET DVA VÝPRAV DO VÍDNĚ
V ČESKÝCH STOPÁCH

MLADÁ FRONTA

Autor i nakladatelství děkují za laskavou finanční podporu
při vydání této knihy společností BiB architects s.r.o.,
Pražská informační služba — Prague City Tourism
a Österreich Werbung Praha.

Copyright © Jiří Kamen, 2014

ÚVODNÍ KAPITOLA

— KACÍŘSKÝ ČECH

VSTUPUJE DO VÍDNĚ S GOLEMEM

ZA MILÝM AUGUSTINEM

Jste naši krejčí, ševci, hrajete nám na housle a trubky, vozíte nás v kočárech, jsou mezi vámi nejšikovnější šikovatelé... A vaše chůvy svými plnými prsy krmí naše děti, abychom my mohli dále vést svůj snivý a nedochvilný život plný malých radostí a požitků.

OTTO FRIEDLÄNDER

Pobyt ve Vídni je jako zapomnění, nechat se pomalounku, den za dnem pohlcovat velkým mořem. Ony mizerné kulturní články, o nichž prý jste se doslechl, jsem psala hlavně proto, abych se neutopila.

MILENA JESENSKÁ

K Praze a Vídni patří mytologické postavy, Praha má Golema a Vídeň Milého Augustina, poznamenává ve „své“ kapitole této knížky spisovatel Pavel Kohout. Golem — tajemný uměle vytvořený hliněný panák, jehož skutky si v Praze nemůže být nikdo jistý. Franz Werfel o tom městě prohlásil, že pro člověka, který není Čechem, nemá žádnou skutečnost, a je mu tudíž jen prostorem k snění bez prožitku. Ochromující ghetto v ponurém městě, z něhož podle Werfela vzejde leda falešná aktivita, versus město, ve kterém je všechno hra, město, kde nic nemá následků, kde divadlo udává tón všem módám, i módě duše, jak se domnívá Hermann Bahr. Z mytologie tohoto města se rekrutuje lehkomyšlný muzikant, který přežije svůj předčasný pohřeb v čase morové rány. Dva pohřby, jeden předstíraný a druhý takřikajíc doopravdy, odnímají smrti schopnost katarze a naopak jí přidávají náladu frašky; oba patří k vídeňské tradici, na kterou

navázal i scenárista vídeňského filmu *Třetí muž* spisovatel Graham Greene.

Dvě klíše proti sobě: Golem a Milý Augustin. Život a dílo spisovatele Gustava Meyrinka lze považovat za ztělesnění obou klíše: narodil se ve Vídni, žil v Praze, napsal román o Golemovi, vyzvedl ho z hlíny do nehmotné, fantaskní podoby, vrátil se do Vídně, kde vedl časopis *Lieber Augustin*.

Pražské a vídeňské se řetězí do komiksových seriálů: rakouský malíř s českými kořeny Oskar Kokoschka, tehdy podle nacistického estetického kánonu označovaný za zvrhlého umělce, ve třicátých letech žije v Praze. Kokoschka se přátelí s českým malířem Emilem Fillou a oceňuje na jeho obraze Golem humornou nadsázku, schopnost udělat si legraci z modly. Srovnává Fillu s Jaroslavem Haškem.

Ano, Vídeň a Praha vytvářejí podivuhodnou síť cest, jednosměrných stezek, zkratk a objížděk, spojení, která se překrývají. Z té sítě jsem si vybral směr z Čech a Moravy — především Prahy a občas z Brna — do Vídně. Postavy, ale i sochy a takříkajíc nehmotné entity, tedy příběhy a vášně, které v knize putují tímto směrem, jsem vybíral dle své přízně a bez ohledu na jejich národnostní původ a jazyk. Občas přidávám pohled zpět, z Vídně směrem ku Praze, to kvůli sebereflexi, neboť „vidění“ odjinud rozšiřuje sebepoznání.

OD POSUVNÉHO HASIČSKÉHO ŽEBŘÍKU KE ZLOMOVÝM UDÁLOSTEM 20. STOLETÍ

Praha bývala říšskou rezidencí ještě předtím, než se jí stala Vídeň, a nějakou dobu plnila tuto funkci obě města souběžně. Pak se ovšem Praha stala na dlouhý čas pouhým hlavním a sídelním městem Českého království.

Ještě v posledních dvaceti letech 19. století Vídeň s Prahou vzorně spolupracovala. Starostové se oslovovali „vysoce vážený pane kolego“. Městské správy si vyměňovaly informace třeba o postupu, jak k centru připojit předměstí, nebo o posuvných žebřících hasičského

sboru. Po požáru vídeňského Ringtheatru (1881) zorganizovala Praha po Čechách finanční sbírku na pomoc obětem. Vídeň zase pomohla Praze po požáru Národního divadla.

České a německé politické reprezentace s gustem využily napětí mezi radnicemi ve svém souboji. K česko-německému rozkolu přispěly i nepokoje způsobené vládními pokusy o zavedení jazykových zákonů a protičeské postoje vídeňského starosty Luegera, obávajícího se přívalu českých přistěhovalců, který podle něj může smést německou Vídeň.

Hlavní příčinou sváru ovšem bylo postavení české menšiny ve Vídni a v Dolním Rakousku. Vídeň bývala současníky považována za „největší české město“ — na konci 19. století žilo ve Vídni přibližně sto tisíc našich krajanů. Některé neoficiální prameny uváděly dokonce až půl milionu Čechů. Prvními „osadníky“ české Vídne byli služebníci a muzikanti doprovázející šlechtice z Čech a Moravy na jejich misi k císařskému dvoru. Zhruba od půlky 19. století přední pozice v hlavním proudu Čechů putujících do rakouské metropole zaujali řemeslníci (především krejčí a ševci), služebné, kuchařky, cukráři, cihláři, lékaři a učitelé. Pražských učitelů si ve Vídni hodně cenili, neboť jejich němčina se vyznačovala čistotou, nezasažeností dialektem, jak se to v uzavřené enklávě bez živých kontaktů a libujících si ve své strnulosti s jazyky stává.

V říšském rezidenčním městě se daly získat kontakty, možnosti kariéry tam byly mnohem nadějnější než v Praze. Nejlepší školy v mocnářství lákaly do metropole i studenty. Ve Vídni Češi zakládali své školy, krajanské spolky. Důležitou úlohu sehrál vídeňský Sokol. Někteří krajané ale změnili svou identitu. Být Čechem ve Vídni často nepřinášelo nic pozitivního. Rodilí Vídeňané měli legraci z němčiny s českým akcentem, svým oblečením i chováním vyvolávali Češi dojem křupanů z venkova, kterými skutečně byli. Takřikajíc bezděčná komika lidí přicházejících z Čech a Moravy se stala vděčným objektem vídeňských žertů, zpočátku bez nacionalistického podtextu. Což ovšem neznamená, že vídeňské žertování na český účet nebylo drsné, oblíbeným číslem byla třeba etuda na téma

šoku z existence jazyka — čeština byla ve Vídni dlouho považována za soubor zvuků, kterými se dorozumívají kočí. Ani naše „kacířská“ minulost u katolických Vídeňanů nepředstavovala přednost. Z německy mluvících Vídeňanů málokdo věděl, kdo to byl Mistr Jan Hus, přesto se ve vídeňské němčině říkalo „jemanden aufhussen“, což ani není třeba překládat. Nejvděčnějším publikem vídeňských komiků, kteří si brali na paškál legrační lidičky ze severu, byli poněmčení Češi. Být papežštější než papež, to patří k české nátuře, které se jen tak nezbavíte ani v nové identitě.

O intenzitě přístěhovalecké vlny z Čech dodnes svědčí vídeňský telefonní seznam s hojným výskytem jmen českého původu.

Nejspíš na přelomu 19. a 20. století, v čase silícího nacionalismu, který ovládl Prahu i Vídeň, se rodila česká rezervovanost vůči emigrantům vracejícím se do vlasti. Češi působící delší dobu ve Vídni byli v Praze přijímáni s rozpaky, jako nebezpečné, nespolehlivé osoby. Mnohdy takové vídeňské Čechy pak nechtěli ani ve Vídni, ani v Praze.

Ale i rakouští badatelé připouštějí, že „... vídeňští Češi měli rozhodující vliv nejen na lidovou kulturu, nýbrž i na mentalitu, řeč a celkový výraz, gestus města.“

O různých podobách působení Čechů ve Vídni, někdy překvapujících, je tato kniha.

V minulém století Praha a Vídeň navázaly na časy, kdy se starostové obou měst oslovovali „vysoce vážený pane kolego“. Ve třicátých letech Praha byla aspoň na čas bezpečným místem pro Vídeňany, kteří prchali před nacismem. Po komunistickém puči v únoru 1948 a po sovětské okupaci v roce 1968 využili vídeňskou pohostinnost a svobodu zase Češi.

PODOBY OBRAZU CÍSAŘE PÁNA

„Vizte, jak se vyšvihl na koně, on, stařec 77letý!“

NÁRODNÍ LISTY

Tento syn českého národa dobrovolně, nedbaje své neduživosti, dal se odvésti na vojnu, aby dal svůj život i statky za svého císaře.

JAROSLAV HAŠEK: OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA
ŠVEJKA ZA SVĚTOVÉ VÁLKY

Rakouská historička Brigitte Hamannová, autorka několika monografií o významných Habsburcích, třeba o korunním princí Rudolfovi nebo císařovně Alžbětě, na otázku, zda uvažuje o napsání knihy o císaři Františku Josefovi I., odpověděla: „Myslíte o tom nudném patronovi? Ne.“ Českého historika Jiřího Raka postava předposledního rakousko-uherského císaře nenudí. V obsáhlé knize *Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství 1804—1918*, sledující vztah Čechů k panovnickému domu, se její autor obsírně věnuje dlouhé vládě Františka Josefa. O žádný akční příběh jistě nejde, ve sledu událostí plynoucích v duchu mírného pokroku v mezích zákona dochází ke zvratu až v závěru: císař a jeho národy vstupují do velké války. Přitom bilance vlády Františka Josefa není tak špatná, říše i ve své nudné existenci dokázala vstřebat územní ztráty, porážku v bitvě s Prusy u Hradce Králové, tragická úmrtí členů císařské rodiny: mexického císaře Maxmiliána, následníka trůnu Rudolfa a císařovny Alžběty, i atak moderního světa, který ji přiměl k vybudování železniční sítě. Osu Rakovy knihy představují citace z českých novinových článků a různých příležitostných tisků oslavujících císařské návštěvy Prahy, císařská jubilea a svatby. Už po přečtení několika úvodních stran knihy vás napadne, že pro vyjádření českého vztahu k císaři pojem loajalita nedostačuje, obyvatelstvo

v Království českém monarchu zbožňuje. Na nádražích, kam císař přijížděl, postavili císařský pavilon, tak trochu ve stylu hollywoodských dekorací, uvítací řeč držel starosta, poté představil zastupitelstvo a důstojnický sbor — mezi vojáky se císař cítil nejlépe —, následovala přehlídka čestných jednotek, veteránů, hrála se císařská hymna. „Těšíme se z toho, pánové, že krásné město Praha takové city k nám chová,“ prohlašuje dojatý panovník. Totéž říká i ve Vídni nebo v Křečhoři. Ale mohl svým národům říkat něco jiného?

Císařský průvod míří na Hradčany. Prochází slavobránami. Z oken létají květiny a konfety. Všude prapory, obří transparenty, špalíry řemeslnických cechů, kapely koncertují, sbory zpívají, průvod se zastavuje u skupiny dětí, recitující holčička dostane od císaře zlatý dukát, dojetí: pláče císař i věrní Čechové; to je hezké, to jsem nečekal, šeptá česky panovník mezi slzami. Střelba z hmoždířů, sázení císařských lip. Příchod krojovaných vesničanů, císař projevuje lítost, že zájem o kroje upadá a Češi nechodí ve svých rázovitých krojích stále. Průběžně se připomíná česká věrnost panovnickému domu. Do jedoucího kočáru házejí lidé papírky se svými přáními. Císař kyne z balkonu a shromážděný lid provolává slávu nebo vysílá prosbu k Bohu, aby ještě dlouhá léta chránil Jeho Veličenstvo. Příležitostní veršotepci ho srovnávají s Otcem vlasti, Karlem IV., další se radují, že v habsburských žilách koluje i přemyslovská krev, v blouznivém záchvatu inspirace pár básnických osamělců spatřuje v císaři husitského vojevůdce.

NADĚJNÝ MLADÍK A ROZŠAFNÝ STAŘEC

Císař František Josef nastoupil na trůn v pevnostním městě Olomouci v roce 1848. Vídeň, v ten čas rozjitřená revolucí, tak přišla o velkou podívanou, kterou obřady císařské korunovace nabízejí. Na trůn nastoupil hezký, pečlivě vyholený osmnáctiletý mladík (nebo se ještě neholí?) s jemnou pletí a konzervativními sklony. Říše v nejistém čase mění svůj symbol: nevýrazného, v Čechách velmi oblíbeného Ferdinanda Dobrotivého, který se dal korunovat na českého

krále, střídá ambiciózní mladík. K portrétování se František Josef dostavuje ve vojenském stejnokroji, jindy se zahalí do teatrálně nařaseného řádivého roucha zlatého rouna. Ferdinandova abdikace Čechy netěší, ale i s novým císařem jistě budou vycházet také dobře a náležitě oslaví jeho korunovací svatováclavskou korunou. Jenže František Josef se k tomuto obřadu nechystá. Jen slibuje, ale nekoná. Češi si to vysvětlují jednoduše: císař se obklopuje bídými rádci, kteří mu radí špatně, tedy protičesky. Bez nich by se stal českým králem bez zaváhání.

Císařova podoba se mění s postupujícím věkem. Ubývají mu vlasy, vous mohutní a císařův obraz získává definitivní podobu: lehce nakadeřený chuchvalce bílých vousů rozdělených do dvou pramenů lemují zasmušile rezervovanou tvář starce s pomněnkovými očima. V této podobě vstupuje do posledních čtyř desetiletí své vlády a stává se ikonou, která ještě dnes reprezentuje starou monarchii. Císařovy charakteristické licousy napodobovalo jeho přičinlivé úřednictvo po celém mocnářství, podle Werfela i domovníci v počestných měšťanských domech si pěstovali císařskou vizáž. Rakouská identita tehdy spočívala na bedrech vysoké byrokracie, důstojníků vyšších hodností, církevní hierarchie a domovníků, kteří už svým císařským vzeřením dávali najevo, že jsou oporou habsburského trůnu. Na konci 19. století se vyprávěl ve Vídni vtip, že Rakušané jsou národem dvorních radů.

STARÝ MOCNÁŘ

Loajální novináři ve Vídni i v Praze oceňují u staříckého císaře bezpříkladnou svěžest těla a ducha, vždy je dokáže nadchnout staříkův svižný krok, vojenské držení těla nebo jeho stejnoměrně, zřetelně, v jednom tahu vyvedený podpis. Císaři se na jeho vizitacích všechno líbí, poněvadž nechce žádný ze svých národů zarmoutit. Doba pokročila, stále větší respekt získávají Munchovy a van Goghovy obrazy, ve Vídni staví Loos, a tak císař staromilec občas třeba před secesním domem — ani secesi nemá rád — prohodí „moderní, ale

hezké“. Podnikaví jednotlivci při císařské návštěvě Prahy pronajímají okna, na trase průvodu staví před domy improvizované tribuny, publikum sedí i na střechách. Večer procházejí ulicemi lampionové průvody, oblohu nad městem rozsvěcují ohňostroje. A inzerát módního obchodu Marie Černé nabízí „k císařovu pobytu do Prahy přijíždějícím dámám levné, ale elegantní blusy, župany a spodní sukně“. Ano, nakupování prádla bylo v Rakousku milou činností: malíř František Kupka v dopise doporučoval básníku Macharovi, aby si do francouzské metropole přivezl z říše dostatek podvlékaček, protože v Paříži jsou dražší.

V Praze a Vídni se prohlubuje česko-německý národnostní konflikt. Pražské noviny píší, že Češi osvědčují své dynastické smýšlení důrazněji než čeští Němci. Císař tatíček drží své národy pohromadě, neufemisticky řečeno: v patu. Vyzývá Čechy a Němce ke spolupráci. I básník J. S. Machar, považovaný za nepřitele monarchie, napsal: „Populární a milovanou jest osoba mocnářova po celé monarchii. Jeho stáří, jeho povaha, jeho ranami těžce zkoušený život učinily jej takřka idolem celé říše. Jsem jist, že nejopozitnější kraje, ba zem, která by se nalézala ve stavu vyslovené revolty, byla by okamžitě pacifikována pouhým jeho příchodem. A ne v čele vojska a pušek. Dvorní kočár, na boku furýr s bílým peřím na klobouku a v kočáře císař v generálské uniformě, se svým aristokratickým, a přece vlídným pohledem — kdekdo obnaží lebku a bude křičet: Sláva císaři!“

ŠAVLE S DĚTIČKAMI

Během války se český postoj k císaři rychle mění. Útrapy války na frontách i v zázemí, obavy z poválečného vývoje v případě rakouského vítězství, Masarykova činnost v zahraničí, Kramářovo a Rašínovo odsouzení k trestu smrti ve Vídni sehrají své. Češi přijmou velkou válku za svou až v jejím závěru, kdy jim konečně dojde, že i z válečného běsnění mohou šikovní politici vyždímat něco přínosného, v našem případě samostatný stát.

Malíř František Kupka, Macharův přítel, který už před koncem 19. století Vídeň opustil a žil v Paříži, na jedné válečné karikatuře zpodobnil Františka Josefa jako orientálního despotu se šavlí s nabodnutými dětskými tělíčky. Machar si po válce proti už mrtvému císaři přisadil v básni Franz Joseph: „Snad myšlenka ti o Hradčanech blyskne / zoufalým nitrem... ticho je v těch jizbách / nad dumnou Prahou...// Leč řev té Vídně, tvojí Vídně, / ti nohy podtrhne, padneš v bláto dlažby / a Hrůza přiskočí a vypije ti / v ráz bídnou duši...“ Macharovu poezii dnes skoro nikdo nečte. Kupku svět obdivuje jako průkopníka abstrakce, ne jako karikaturistu. A tak v Čechách je nejznámějším císařem Františkem Josefem ten Haškův z románového Švejka. Na své budějovické anabázi potkává Švejk prorocky nalděného starého ovčáka: „A von tu vojnu náš císař pán nevyhraje. To není žádný nadšení do války, poněvadž von, jak říká pan učitel ze Strakonic, se nedal korunovat. Ať si maže teď, jak se říká, komu chce med kolem huby. Když jsi, lumpe starej, slíbil, že se dáš korunovat, tak jsi měl držet slovo.“

JEDNA MINUTA VÍDEŇSKÉHO TICHÁ A KOCOUR VE SKLADU

Helmut Qualtinger byl nejpopulárnějším vídeňským kabaretiérem po druhé světové válce. Psal texty, hrál a zpíval. Komentoval rakouskou současnost i rakouské angažmá v nacistickém úsilí o ovládnutí světa. Čechům by jeho postava a humor připomínaly Jana Wericha. Vídeňskému publiku předčítal německé překlady povídek Bohumila Hrabala a Haškova Švejka. Qualtinger představil Vídni dva největší české vypravěče, v jejichž prózách zaujímá Rakousko-Uhersko, a tudíž i jeho metropole významné místo. O Haškově Vídni píšu na jiných místech. Hrabalovo dílo prostupuje postava strýce Pepina, jehož předobrazem byl skutečný Hrabalův strýc. „... prizmatem jeho vyprávění anektoval Hrabal do své prózy obrazy starého Rakouska-Uherska, bohatě kolorované ve stylu Haškových humoresek,“ napsal Jiří Pelán. Legrační historky, které Pepin chrlil v kompozicích

jakoby převzatých z moderních románů, Hrabal pojmenoval jako pražské dada. Pražské dada, to je také Švejk, Werichovo a Voskovcovo Osvobozené divadlo a česká nostalgie po císařské Vídni. V šedesátých letech se předčítáním Hrabalových a Haškových textů vídeňským kabaretiérem kruh takříkajíc uzavřel.

Záznam Qualtingerova čtení z Haškova románu jsem slyšel. Jeho rakouští posluchači reagovali jako Češi, dokonce se smáli Švejkovu mazání revmatického kolena opodeldokem. Ale když Qualtinger dočetl pasáž o tom, jak hostinský Palivec uklidil císařův portrét ze stěny hospody U Kalicha, protože na něj sraly mouchy, v sále nastalo ticho jako v kostele. Nekonečně dlouhou jednu minutu trvalo, než se publikum vzpamatovalo a vrátilo se do původního smíchového rytmu, kterým na čtení Švejka obvykle reaguje nerakouské publikum. O portrétu císaře pána, který visel v každé úřadovně celé říše, ve Vídni, v Praze, v zapomenutých okresech na východě Haliče, napsal Hašek povídku už v čase svého legionářského angažmá. Protagonista jeho *Povídky o obrazu císaře Františka Josefa I.*, Vídni loajální papírník Petiška, který o císařských narozeninách vyvěšuje na domek černožlutý prapor a dodává do důstojnického kasina lampiony, má na skladě dvě tisícovky císařových portrétů. Obrazy s mocnářem nejdou na odbyt. Papírník se domnívá, že válka zvýší obrat císařových podobizen. Ale ani válečné události poptávku po obrazech neposílí. Petiška začne vymýšlet reklamní slogany. Loajální papírník však dopadne jako opatrný hostinský Palivec ve Švejkovi. Za slogan *Tento staříčkový mocnář je na prodej místo 15 K nyní jen za dvě koruny* ho vojenský soud odsoudí na třináct měsíců těžkého žaláře. Císařovy portréty v povídce ale neznečistí mouchy, ve skladu je označuje kocour. Nešťastný Petiška vynese zapáchající portréty na zahradu, kde v kocourově aktivitě pokračují slepice a psi. Hašek následoval osud svého hrdiny a byl ve Vídni kvůli této povídce, která vyšla v legionářském časopise v Rusku, považován za velezrádce.

ZNEUCTĚNÍ PORTRÉTU CÍSAŘE PÁNA PODLE JOSEPHA ROTH A

Nevím, jestli Joseph Roth někdy četl Švejka. Možná ano. Ve svém nejproslulejším románu *Pochod Radeckého* z třicátých let popisuje na příběhu tří generací rodiny Trotta úpadek a pád dunajské monarchie. Joseph Trotta, potomek chudých slovinských rolníků ze Sipolje, zachrání v bitvě u Solferina život mladému císaři Františku Josefovi a je povýšen do šlechtického stavu. Jeho vnuk bojuje za císaře v první světové válce. V pražském (!) bordelu, v jehož „růžovém pološeru zářila bílá napudrovaná těla, blyštěly se zlaté hvězdičky, třeptily se stříbrné šavle...“ a „dvojice za dvojicí vstávala a odcházela...“, popojde k hodinám a zase o krok ucouvne, protože si všimne divné věci: „Z bronzového rámu, znečištěného od much, zíral nejvyšší vojevůdce, zmenšený — známá, všudypřítomná podobizna Jeho Veličenstva ve sněhobílém úboru s krvavě rudou šerpou a Řádem zlatého rouna... Chytil rámeček, odklopil papírovou zadní stěnu a vytáhl obraz z rámu. Složil jej nadvakrát, pak ještě jednou a strčil jej do kapsy. Obrátil se. Za ním stál plukovní lékař. Prstem ukazoval na kapsu, do které Karel Josef schoval císařovu podobiznu. I jeho děd ho zachránil, pomyslí si doktor Demant.“

.....

DŘÍV NEŽ KAFKŮV ŘEHOŘ SAMSA SE V BROUKA PROMĚNIL CÍSAŘ

Hospoda Durkoviče milého U Sedmi švábů, zvenčí neúhledná, zato uvnitř překvapující, a tam v přepažené jizbě proti vchodu z nálivny visel obraz se „šesti šváby, kteří se drzejí píky a úzkostlivě s ní napadají zajíce, an se byl jim vstríc na zadní nohy postavil“. Toto podobenství bývalo rouškou zastřené, a kdo chtěl zvědět toto tajemství, tehdy odhrnul záclonu a ptal se, proč jest jenom šest švábů, když hostinec naznačen „K sedmi švábům“. Odpověď: Poněvadž ten sedmý se na ně dívá, jak zrcadlo dosvědčuje, které viselo hned nad obrazem. A také protější stěna

až přes obdélní nálivnu se honosila s mocnářem v životní velikosti, an každému se v zrcadle odrážel a mohl být za sedmého švába uznán.

ALOIS BEER: NA VANDRU

.....

PROTIALKOHOLNÍ CÍSAŘSKÝ PORTRÉT

Peripetie osudů císařského portréту nabývají až surrealistický rozměr, stávají se paralelní „stopou“ příběhu celého kakánského císařství, jak Robert Musil v románu *Muž bez vlastností* ironicky pojmenovává dunajskou monarchii. Následující popis císařovy hlavy v rukopisných vzpomínkách Kateřiny Jakubíčkové z jihomoravských Kozojídek by mohl jako návod k namalování obrazu použít belgický surrealista René Magritte.

„Jednou, to bylo ve třetí třídě na začátku školního roku, dostali jsme do všech tříd obrazy císaře pána, nové, barvotiskové. Asi že na těch starých byl moc mladý a byly zašlé, jak potom měl mít u nás děcek tu pravou vážnost a úctu! Starý Fajkus dole, na chodbě do dvora, natíral zlatem staré rámy, do uschlých vkládal nové obrazy. Čučely jsme, my děvka, na tu vznešenou práci tak, že někteří zapomněli jít na stranu. Tak stoupám do schodů, plné oči zlata a živých barev císařského Majestátu bělučských licousů a vlásků na hlavě. Na nic jsem nemyslela, ne tak na něco zlého. Najednou, jak když mně dá po hubě. *Hlava císaře pána.*

Na zdi chodby byly připevněny obrazy protialkoholní akce. Byly na nich různé vnitřnosti, jak vypadají u zdravého člověka a jak u alkoholika. A to srdce pijáka, zduřelé, na některých místech obrostlé běloučským tukem nebo čím, špička srdce, to je brada, jakési zduřeniny, to je nos; vletěla jsem do třídy, nemohla to vydržet *Podťe se na neco podívat!* Všichni vyběhli, já stála u plakátu a ukazovala: *To sú fúsy, to je brada, to sú líca* a tak mě na místě činu překvapil pan učitel. Nastalo vyšetřování. Nepřejte si vidět chmurný pohled pana učitele,

jímž mne zmrazil. Už jsi dochodila do školy. Odtud musíš pryč, sám se o to přičiním, co budu mít sil. A na žádnou jinou školu v Rakousku-Uhersku se nedostaneš. Sama sis to zavinila. Lituji tvé rodiče. Zpravil jsem o tom pana řídícího a on zařídí ostatní. Hoši, ty a ty, zaveďte ji do kabinetu, aby vám neutekla, jste za ni odpovědní. Pan řídící nechť rozhodne, co s ní udělá.“

Příběh skončí šťastně, pan řídící se zasměje a holčičku angažuje — v duchu nadrealistického ladění této kapitolky — do školního pěveckého sboru.

FRANZ JOSEF DNES VE VÍDNI A PRAZE

V současné Vídni symbol dunajské monarchie, nudný, staříčkový a „zalicousovaný“ císař František Josef osvědčuje svou nesmrtelnost jako symbol turistického průmyslu. Jeho podobizna zdobí stovky suvenýrů. Bez Františka Josefa si ani současnou Vídeň nelze představit.

V Čechách jeho odkaz přezívá méně zřetelně, ale o to důstojněji: čeští prezidenti od Masaryka po Zemana, možná nevědomě, se stylizují do císařovy tatíčkovské role. S dojetím přijímají oslavné holdy, mají svůj hrad a zámek, orchestr, stráž, fanfáry, prapor s nápisem Pravda vítězí, prezidentské milosti, vánoční a novoroční projevy, přijímají vyslance cizích zemí a vysílají do zahraničí ty své. Prezidenti po roce 1989 na rozdíl od Masaryka už nevládnou na stará kolena tak svižným krokem a ani svým národům, ale o to víc dbají na to, aby mravně polepšili ten jeden, co jim zbyl.

LOOS A KOKOSCHKA, VÍDEŇŠTÍ DANDYOVÉ

Tenkrát jsme v pařížském ateliéru Zrzavého slavili silvestrovskou noc s Bohuslavem Martinů... Kolem půlnoci se ozvalo zaklepání na dveře a nevešel nikdo jiný než velký, starý, veleznámý a velectěný Adolf Loos. Držel v náruči celou várku lahví šampaňského, které se při uvítání kutálely po podlaze...

JOHANNES URZIDIL: ŽIVOT S ČESKÝMI MALÍŘI

Vůní kadidla, kterou jsem v posledních školních letech nasával spolu s kouzlem klasické hudby a barokního umění s velkou rozkoší, mne duchovní prostor katolicismu nepřestal fascinovat ani později, přestože od církve jako instituce jsem se distancoval.

OSKAR KOKOSCHKA

LOOS, PO MATCE ČECH

Pro nejkrásnější tanečnici světa — Josephinu Bakerovou — z pouhého nadšení, bez objednávky a bez naděje na realizaci Adolf Loos, vídeňský dandy a konzervativní revolucionář s československým pasem, projektoval „tančící dům“ s bazénem v interiéru. Bakerová o Loosovi na oplátku prohlásila, že je nejlepším tanečníkem charlestonu v Paříži. Svůj slavný dům ve Vídni postavil na Michalském náměstí naproti císařskému Hofburgu pro firmu s pánskými oděvy Goldman & Salatsch. Dům, který je dnes považován za první moderní stavbu v rakouské metropoli, byl tehdy označen za „sýpku“ a císař měl o něm prohlásit, že je to barák bez obočí. Architektonická jednoduchost a „nezdobnost“ se tenkrát jevily skandálně. Uvedení plochých střech do moderní architektury Loosovi ve Vídni vyneslo přezdívku alžírský pirát.

Adolf Loos, po matce Čech a po otci Němec, vyrůstal v Brně v atmosféře kamenické dílny. V Brně a na jižní Moravě nalezneme několik soch kameníka Adolfa Loose otce, který se specializoval na hřbitovní náhrobky a pomníky. Například Miroslav u Znojma si v Loosově dílně objednala pomník padlým v první světové válce. Kameníkův syn dlouho po otcově smrti ve svém textu možná sebeironicky poznamená, že architektura není umění, s výjimkou pomníků a hřbitovních náhrobků.

„Dojista soukromý život Loosův by byl skvělým literárním námetem,“ napsal český architekt Karel Lhota, „život plný rychlých změn a tragických událostí, z nichž pozvolné umírání ochablého organismu bylo tou nejtragičtější. Věčný bohém, sám bez prostředků, uskutečnil první Schönbergovy koncerty ve Vídni, ujal se Petra Altenberga v době, kdy se ještě vůbec netušilo, jaký je to básník, a dlouhý čas byl jediným zákazníkem Kokoschkovým.“

KOKOSCHKA, PO OTCI ČECH

Oskara Kokoschku nadchla souvislost jeho jména s českým názvem byliny *Capsella bursa-pastoris* — kokoška pastuší tobolka, na kterou ho při portrétování upozornil prezident Masaryk. Malíře potěšilo, že si plevelná rostlina svůj životní prostor dokáže vybojovat i na ruině, v koutě sportovního hřiště, umí se protáhnout skulinou v dlažbě. Kokoschka, po otci Čech a po matce Rakušan, se narodil nedaleko Vídně. Jeho předkům, uměleckým kovářům v Praze, patřil dům U Ježíška ve Spálené ulici, který později proslavila vinárna, mezi jejíž štamgasty patřila řada významných českých umělců včetně Dvořáka a Smetany. Quido Mánes namaloval portrét dědečka Oskara Kokoschky. Obraz nazvaný Zlatník visí v pražské Národní galerii. Ferdinand I. Dobrotivý si u malířova dědečka objednal tabatěrku na šňupací tabák. Kokoschkův otec, také umělecký kovář, se z důvodů větších pracovních příležitostí přestěhoval s rodinou do Vídně.

Kokoschkovy expresionistické obrazy, jeho inscenace vlastní divadelní hry *Vrah, naděje žen*, bouřlivý vztah s Almou, vdovou po

Gustavu Mahlerovi, či umělcova vyholená hlava pobuřovaly nejen spořádané občany rakouské metropole, ale i některé takzvané akademické umělce a následník trůnu by ho byl dal nejraději spráskat. Kokoschku vyloučí z Uměleckoprůmyslové školy. Malíř se ocitá na periferii zájmu.

„Zájem určitých vídeňských společenských kruhů o moji malbu však vzbudila teprve osobnost Adolfa Loose. Seznámení s ním během Kunstschau roku 1908 mělo rozhodující význam nejen pro moji uměleckou dráhu, ale i můj život... Provázel mne nebem i peklem života jako věrný průvodce,“ vzpomíná Kokoschka v *Mém životě*.

ORNAMENT, CÍSAŘOVY A HERZLOVY VOUSY

Loosův esej *Ornament a zločin* patří k nejdůležitějším textům v dějinách umění. Autor v něm píše o tom, že skon ornamentu pomohl vývoji všech umění. Podle Loose nemohl Beethovenovy symfonie komponovat člověk oblečený v atlasu, aksamitu a krajkách.

Na přelomu 19. a 20. století některým vídeňským umělcům připadalo, že svět vcerejška drží při životě ornamenty a císařovy vousy. Karl Kraus si nebyl jistý, jestli císařovy vousy zakrývají obličej, nebo prázdno. Nedůvěřoval fasádám na budovách ani v přenesených významech. Chtěl vymetat ulice, zbavit tváře vousů a holit ornamenty na domech. Rád by pro své umění i život nastolil stav vymydlené „tabula rasa“. Loosův „funkcionalistický“ interiér amerického baru v centru Vídně i dům naproti Hofburgu odpovídají Krausovým představám o nové podobě světa. Kokoschka se nechal ostříhat dohola, přesněji řečeno na tváři i na hlavě měl asi dvoudenní strniště, s jakým jsou často foceni zločinci. Ruský básník Vladimir Majakovskij, autor sbírky *Oblak v kalhotách*, asi netušil, že ve své provokativní „věžeňské“ vyholenosti měl předchůdce ve Vídni. Ale nic není tak jednoduché, jak se na první pohled zdá: Theodor Herzl, žid z Budapešti, žijící mezi Vídní a Paříží, v čase „stříhání“ císařových licousů a holení ornamentů v Krausových a Loosových dílech a vlasů na Kokoschkově hlavě doprovodí svoji ideu znovuzrození Izraele